

JANKO KOS: LITERARNE TIPOLOGIJE

Ljubljana: DZS, 1989, 115 str. (*Literarni leksikon*; 34)

Literarne tipologije, štiriintrideseti zvezek Literarnega leksikona in sedmi izpod peresa Janka Kosa, je tehtno teoretično delo z dveh vidikov. Prvič je delo, ki se loteva problemov literarnih tipologij v njihovem odlikavanju določenega trenutka v razvoju evropske znanosti in filozofije, metafizike in metodologije posameznih ved. Drugič je delo, ki nudi izjemne možnosti povezovanja strogo znanstvenih spoznanj te ali one veje teorije s procesom izobraževanja predvsem na srednješolski stopnji. (Vloga dela v študiju na visokošolski stopnji izhaja iz prve točke.)

1. Po uvodnih opozorilih na skromno bibliografijo o predmetu in na dejstvo, da se dosedanje obravnave večinoma lotevajo problemov literarnih tipov v okviru širših pogledov (filozofske, psihološke, formalnoanalitične tipologije), se avtor loti najprej pregleda nekaterih sodobnih del s tega področja (Walzel, Petersen, Welles/Warren, Markiewicz itd.), s tem da poleg neslovenskih upošteva tudi slovenske avtorje (Kelemina, Ocvirk, Kos). Sledi opredelitev pojma *tip* (njegova pglavitna posebnost je »ta, da ne meri na količino in obseg /.../ skupin, ampak na kakovost, strukturo in notranjo zgradbo njenih členov« (str. 11)). Tako pojmovan izraz tip je našel svoje mesto v najrazličnejših vedah (sociologija, psihologija, umetnostna veda). Literarna *tipologija* se torej veže na pojem tipa, ki pa nosi v literarni vedi še tudi povsem specifična obeležja, npr. določena dramska oseba kot tip (Molièrova dramatika). Literarna tipologija se neredko povezuje s tipološkimi sistemi filozofije, pa tudi psihologije, kar nudi temelj za njihovo delitev po predmetnem in hkrati metodološkem vidiku. Tako se literarne tipologije razvrščajo v dve veliki skupini: »prva zajema historične in druga ahistorične; znotraj ahistoričnih pa kot poseben pododdelek razločuje ciklične tipologije« (str. 16). Historične temeljijo na omejenem historičnem gradivu, ostajajo sistemsko odprte in pogojne, npr. Kmeclova tipologija romana, Paternujeva tipologija slovenske romantike. Ahistorične tipologije so manj številne, a hkrati tudi bolj problematične, ker želijo biti univerzalne, kar pomeni, »da se njihovi tipološki pojmi lahko uporabljajo v obravnavi kateregakoli časovnega odseka« (str. 20). Omenjena je tudi posebnost cikličnih tipologij, katerih tipološki pojmi se ne pojavljajo zares sinhrono, ampak »drug za drugim v zmeraj enakem poteku časovno ponavljajočega se cikla« (str. 21).

Tipološke zametke je najti že zgodaj: Platonov nauk o dveh tipih pesnikov in treh govornih načinih (»idealni«/»realni«; čisti/posnemovalni/mešani govor) in Aristotelovo povzetje Platonovega tipološkega zasnuka, a na drugačni podlagi, v nauku o treh tipih pesnikov (po Gantarju tri pesniške možnosti: objektivni realizem, subjektivizem in idealizem) ter dveh tipih besedne umetnosti (»realni« in »idealni«) nadomesti Horacova v celotnem srednjem veku aktualna normativna poetika, ki pesnika in njegov namen opredeli z bralcem in vsebuje naslednjo tipologijo: pesnik, ki bralcu koristi, pesnik, ki bralca razveseljuje, in tretji tip, ki sočasno koristi in razveseljuje (dulce et utile). V srednjem veku se oblikuje še formalno-analitična tipologija, oprta na nauk o treh govorniških stilih, ki se je navezoval na antično retoriko; okoli leta 1200 se trije stili povežejo z njim ustrezajočimi predmeti, nauk pa dobi grafično podobo v t. i. Vergilovem kolesu. Ta tipologija je pomembna v tem, da je »v svoji srednjeveški obdelavi prvič uvedla v sistematiko stilnih tipov sociološke vidike, čeprav še v naivni in preprosti podobi« (str. 33). Zanimivo usodo doživlja tudi pojmovna dvojica klasično/neklasično: od pojavitve v starem veku (kanon prvovrstnih avtorjev) ima klasika izrazito normativen predznak, ki se ne zmanjša do romantike; šele ta »ji je odvzela vrednostni predznak s tem, da je obno kot posebno enakovredno obdobje postavila romantično poezijo« (str. 36) – tako tudi pri Heglu, kljub v njegovih predavanjih znova dodeljenemu višjemu vrednostnemu pomenu. Normativne implikacije nato znova dobijo veljavo pri Sainte-Beuvu, pa še pri T. S. Eliotu. Enakovrednost tipoloških dvojic uvede v literarno tipologijo prvi Schiller (tj. v razmejevanju naivnih in sentimentalnih pesnikov) – prava ahistoričnost se kaže v njegovem uveljavljanju tipološke delitve pesnikov na realiste in idealiste, delitve, ki je neodvis-

na od zgodovinskih sprememb; ta dvojica je inspirativna za mnoge tipologe po Schillerju, njena vplivajska moč je razvidna iz tipologije O. Ludwiga, ki ji pridoda še tretji člen: naturalizem.

Vrednostna dimenzija členjenja idealizem : realizem : naturalizem se uveljavi v normativnih poetikah 19. stol., pri Kleinpaulu in Gottschallu, ti trije ahistorični tipi pa začno izgubljati teoretično vlogo v »klasični« dobi literarnih tipologij (str. 51), ko se umaknejo tipologijam, ki temeljijo na iracionalistični filozofiji, težišče pa se »s spoznavnega ali etičnega področja premakne na estetsko raven« (str. 52). Sem sodi Nietzscheva tipologija (apolinično : dionizično), Diltheyeva tipologija svetovnih nazorov, Wölfflinova formalnoanalitična tipologija, pa še Strichova in Walzlova; z zadnjim se »konča doba velikih literarnih tipologij, segajoča od začetka stoletja do leta 1930« (str. 61). Toda pojavi se vrsta tipologij, ki razpoznavno in klasifikatorsko moč črpajo iz psihologije, psihiatrije in fiziologije (Müller-Freienfels, Kretschmer), na drugi strani pa v okviru marksistične literarne vede nastaneta tipologiji Lukácsa (realistični : nerealistični tip literature) in Timofejeva (realizem : romantika : socialistični realizem, s tem da je tip realizem izrazilo ahistoričen, najvišji /vrednostni predznak/ pa je socialistični realizem). Drugače spet E. R. Curtius (klasika : manierizem kot temeljni obliki literature vseh časov) in tiste tipologije, ki se naslanjajo na strukturalno jezikoslovje, semiotiko in informacijsko teorijo, npr. Jakobsonova (metaforični : metonimični princip) – in po njem Lodge, ali Lotmanova (estetika istovetnosti : estetika nasprotosti). Janko Kos kritično prikaže, v čem se take tipologije nujno končajo v parcialnosti, celo poljubnosti in normativnosti, oziroma ostajajo abstraktno-formalne.

Sledi prikaz razvoja problematike pri Slovencih, od začetkov pri Zoisu in Prešernu ter Čopu k Macunu, ki je v slovensko literarno vedo uvedel literarno tipologijo prvi; Macun si je za zgled jemal Kleinpaulov nauk, razločuje pa med »staro klasičnim« in »romantičnim«. V drugi polovici 19. stol. na Slovenskem nastane nekaj pojmovanj idealizma in realizma, ki se jim pridruži še naturalizem – tipološko nasprotje med temi pojmi poskusijo v literarni polemiki osvetliti Stritar, Mahnič in Celestin, tako da je »literarna tipologija te vrste dobila na Slovenskem izrazito vrednostno-normativno funkcijo in aktualno polemičen pomen« (str. 80). V času moderne nastane Prijateljeva tipologija (prava umetnost : nižja umetnost, s tem navezuje na Čopa), ki pa je vrednostno-normativna. Sledi tipologija J. Kelemine (oživljena trojica realizem : naturalizem : idealizem), ki jih avtor skrči na opozicijo realizem : ne-realizem, tako tudi pri Iz. Cankarju (osnova je umetnikov odnos do sveta in ob tem formalna analiza), kar je podlaga za njegov ciklični tipološki sistem. Janko Kos nato preko Ocvirkovega in Merharjevega prispevka v Levstikovem zborniku, ki se naslanjata na tipološke pojme iz območja psihologije, ter Zihnerlove razprave, ki se naslanja na marksistično tipologijo, preide na obravnavo lastnega tipološkega poskusa – njegova ahistorična tipologija temelji na treh tipih: hermetizmu, verizmu in klasiki. Ti obstajajo »v slehernem obdobju, smeri ali toku, se pravi v obliki sinhronije« (str. 95), čeprav so omejeni s historičnostjo, so »korelati socialnozgodovinskih struktur« (str. 95). Tipe določi predvsem glede na bralstvo in avtorje, kar je dopolnitev opredelitev treh tipov iz *Očrta literarne teorije* (1983), kjer so verizem, hermetizem in klasika opredeljeni fenomenološko, to je iz razmerja med spoznavno, etično in estetsko razsežnostjo literarno-umetniške strukture.

2. Uporabnost *Literarnih tipologij* v šoli, pri pouku književnosti, se kaže v naslednjem:

1. V razmejevanju ahistoričnega pojma od historične literarne smeri – ahistorično je namreč (po Lukácsu) realist tudi Homer – s tem pa vzpostavljane sistema literarnozgodovinskih pojmov, ki so vezani zgolj na določeno obdobje literature; zdi se namreč, da je ahistorična raba problematična in kot taka presežena. *Literarne tipologije* so dragocen priročnik za izdelavo seminarskih nalog – kolikor se le-te dotikajo pojmov realizem, klasika, romantika – prav s svojim prikazom ahistoričnih rab omenjenih pojmov. (S tem v zvezi velja opozoriti na pregledno sestavljeno stvarno kazalo.)

2. Delo prikazuje povezanost literarnoteoretičnih metod in filozofije, znanosti ter metafizike določene dobe – s tem je dragoceno vodilo v razpravljanje poetika : konkretna družbena stvarnost.

3. Nenazadnje nas *Literarne tipologije* opozarjajo na danes še prisotno ahistorično uporabljanje sicer historičnih pojmov, npr. realistična proza tega ali onega sodobnega pisatelja; delo torej posredno opozarja na nujno »samorazsvetljevanje« neke stilne oznake v njeni zgodovinski pogojenosti.

Po vsem tem najbrž ne more biti dvoma, da so *Literarne tipologije* delo, ki kot relevantna znanstvena razprava zasluži bralno pozornost in razmislek ob razgrnjeni problematiki.

Igor Saksida
Filozofska fakulteta v Ljubljani